

Секція 2

Проблеми удосконалення діяльності судових та правоохоронних органів України

Л.М.Москвич

доктор юридичних наук, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», провідний науковий співробітник сектору дослідження проблем судової діяльності Інституту вивчення проблем злочинності НАПрНу

ВИМОГА СВОЄЧАСНОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ: РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ТА ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ

Своєчасність судового розгляду означає, що справи вивчаються й вирішуються в суді настільки інтенсивно, наскільки це можливо за умови балансу повноти дослідження обставин справи й усунення невинуватих затримок у судовому процесі. Для сторін тривалість судового розгляду має суттєве значення. Затримка у розв'язанні спірного питання може стати причиною виникнення проблем щодо реалізації захисту законних прав особи. Більшість судових справ стосуються найважливіших сторін життя людини - дітей, сім'ї, роботи, заробітку, власності, безпеки тощо. Рішення, винесене в результаті розгляду справи з тривалими затримками (навіть якщо у всьому іншому воно відповідає високому стандарту якості), може бути настільки за-шзнлим, що не матиме актуального значення для сторін. Більше того, суспільне уявлення про тривалість судового розгляду може стати 396

причиною прийняття позивачами рішення не пред'являти необхідних позовів або, навпаки, подання необґрунтованих позовних вимог з метою затягування процесу виконання зобов'язань. Ці ж аспекти можуть вплинути на рішення сторін щодо оскарження судових рішень.

Європейський підхід до тлумачення сутності своєчасності судового розгляду полягає в оцінці *розумності строків судового провадження*. У своїй прецедентній практиці в цивільному провадженні Європейський суд з прав людини виходить з того, що суспільство заінтересоване в забезпеченні такою системою розв'язання спорів, яка унеможлиблювала б тривалі невизначеності щодо цивільних прав та обов'язків осіб. Що ж до провадження кримінального, то обвинуваченому, якщо він не вчиняв карного діяння, належить мати можливість виправдати себе без зволікань; обвинувачений, вину якого доведено, не повинен зазнавати додаткового покарання у формі надмірних зволікань розгляду його справи, що може мати негативні наслідки для його інших прав. Строк судового розгляду, на думку Суду, має обчислюватися з моменту пред'явлення позову до суду й закінчуватися виконанням судового рішення; розумність тривалості провадження треба оцінювати у світлі таких критеріїв, як складність справи, поведінка заявника, дії відповідних органів, значимість провадження для заявника.

Національному законодавству також «знайомий» інститут розумності строку судового провадження. Зокрема, ч. 1 ст. 157 ЦПК України встановлено, що суд розглядає справи протягом розумного строку, однак визначення поняття останнього цей Кодекс не містить. Відповідно ж до п.11 ст. 3 КАС України під ним розуміється найкоротший строк розгляду й вирішення справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів. Як бачимо, чіткої межі між поняттями «своєчасність» і «розумність строку судового розгляду» законодавець не визначив. Ми вважаємо, що перше є ширшим другого. Перше поняття акцентує увагу на важливості інтенсивності судового розгляду справи, скорочення за наявності певних умов судової процедури, а друге - більше на усуненні невинуватих зволікань у судовому слуханні. Однак швидкість судового розгляду, не може виступати єдиним визначаючим критерієм; її треба розглядати, співставляючи з іншими якісними вимогами, зокрема, з розумністю строків судового розгляду.

Адже інтенсивність останнього не може швидко зрости безмежно без ризику постановлення неправильного рішення і втрати впевненості сторін щодо належної якості судового розгляду. Характер справи також прямо впливає на швидкість її розгляду: проста з незначною кількістю матеріалів може бути розглянута більш оперативно, ніж складна з великою кількістю документів і доказів.

Викладене дозволяє запропонувати нижченаведені оціночні критерії своєчасності судового розгляду:

1. Оптимальність строку судового розгляду, встановленого для організації роботи суду. Оптимальність у даному разі означає найкоротший проміжок часу, протягом якого судовий розгляд справи, здійснюваний відповідно до процесуальних норм, може бути завершено. В Україні вперше розрахунок оптимального строку судового розгляду здійснено робочою групою з опрацювання норм навантаження Державної судової адміністрації України у 2005 р., яка запропонувала нормативи щодо середньої кількості годин, які належить витратити судді при розгляді різних категорій справ.

На наше переконання, визначення оптимального часу для судового розгляду справ спрямовано на усунення необґрунтованого зволікання з вирішенням правового спору, на виключення проміжку часу, коли справа лежить, так би мовити, без руху. Незважаючи на те, що тривалість судового розгляду залежить від багатьох аспектів (зокрема: (а) складності предмета доказування у справі, під яким слід розуміти факти матеріально-правового значення, без з'ясування яких неможливо правильно вирішити справу по суті й застосувати норми матеріального права; (б) обсягу фактів доказування, який може змінюватись у зв'язку зі зміною підстав позову, збільшенням чи зменшенням розміру позовних вимог; (в) кількості доказів, наданих сторонами; (г) віддаленості між подіями й розглядуваними фактами та процесом судочинства тощо), критерієм для визначення нормативів оптимального строку судового розгляду належить бути звичайній справі середньої складності.

2. Належні організаційні заходи суду. У деяких випадках затримка й перевищення оптимальних строків розгляду справи зумовлено перевантаженням судової системи. Останнє може бути викликано або надзвичайними ситуаціями (наприклад, економічним спадом, коли держава заздалегідь не в змозі передбачити збільшення числа розглядуваних спорів), або взагалі наявністю більшої кількості справ, ніж їх

здатна розглянути судова система. Але в більшості випадків затримка в часі судового розгляду справи можна пояснити неналежною підготовкою й організацією судового розгляду.

Вимога щодо належної підготовки передбачає запровадження судом усіх необхідних підготовчих та організаційних заходів для швидкого розгляду справи. Отримуючи справу, він повинен з'ясувати питання про комплекс заходів, необхідних для нормальної організації процесу: (а) своєчасне сповіщення заінтересованих осіб про дату її слухання, (б) прогнозування можливості застосування спрощеної процедури розгляду, (в) необхідність залучення до справи перекладачів, експертів, (г) з'ясування доступності технологічних засобів запису судового засідання в день передбаченого засідання та ін. Інакше кажучи, суду належить спланувати свою роботу так, щоб розгляд справи було здійснено без зайвих зволікань. Звичайно, останні можуть бути викликані певними діями самих учасників судового розгляду (наприклад, неявкою в судове засідання, вчинення різних процесуальних дій з метою затягування процесу тощо). Проте тут йдеться саме про належну організацію судового розгляду, що залежить саме від суду-

3. Своєчасність призначення дати початку слухання. Цей критерій тісно пов'язаний з попереднім і полягає в самоорганізації роботи суддів відповідно до передбаченого плану розгляду справ. Традиційно вони складають власні плани (графіки) розгляду справ виходячи з (а) черговості їх надходження до його провадження, (б) встановлених процесуальних строків для розгляду окремих категорій справ (наприклад, у ЦПК України передбачені так звані скорочені строки розгляду справ про поновлення на роботі й про стягнення аліментів), (в) загальної завантаженості судді, (г) особлива значимість справи для сторін.

4. Додержання строків судового розгляду, у ході судового розгляду законодавець чи суд встановлює конкретні строки для реалізації сторонами та іншими учасниками судочинства відповідних процесуальних дій. Дотримання строків судового слухання забезпечується закріпленням граничних строків виконання процесуальних дій, а також розгляду певних категорій справ. Суду належить належним чином роз'яснити сторонам доцільність подовження строку розгляду справи, тобто необхідність цього заходу, у будь-якому випадку він має дотримуватись строків, щодо яких було досягнуто домовленість.